

*Ергалиева Г.А.- п.ә.к.,
Каукеев А.Қ. - магистрант,
М.Өтөмісов атындағы БҚМУ*

ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕПТЕРДІҢ ЖОҒАРҒЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНДА ДЕНЕ ТӘРБИЕСІН СПОРТТЫҚ БАҒЫТТА ЖУРГІЗУ ЖОЛДАРЫ

Жалпы орта мектептердегі дene тәрбиесін, заманауи технология мен озат тәжірибелі ұлттық және жалпы адамзаттық құндылық қағидаларымен байланыстыра зерттеу – бүгінгі күн талабынан туындалап отырған педагогика ғылыминың міндеттерінің бірі.

Білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі – дene тәрбиесі арқылы салауатты өмір салтын қалыптастыру мәселесі. Соған байланысты көптеген құжаттар бар, мәселен: Қазақстан Республикасы Президентінің 1998 ж. 18 мамырдағы «Халық денсаулығы» атты мемлекеттік бағдарламасы, Қазақстан Республикасының үздіксіз білім беру жүйесінде «Салауаттану - денсаулықты сактау» бағдарламалары. Бұл құжаттардағы негізгі мәселенің бірі – дene тәрбиесі арқылы салауатты өмір салтын қалыптастыру, жастар тәрбиесі. Бұған себеп қазіргі кезде жеке тұлғаның қоғамдық және әлеуметтік мәні дene тәрбиесі мұғалімінің назарынан тыс қалмауы қажет. Дене тәрбиесі сабағындағы сауықтыру, білімдік, тәрбиелік міндеттерімен қатар, педагог кәсіби жұмысын атқарып қоймай, оқушылардың рухани жеке тұлғасын қалыптастыруды жүзеге асыруы керек.

Оқушылардың дene тәрбиесін дамыту жүйесінде өзін-өзі тәрбиелеу мен өзін-өзі жетілдіру әдістері жетекші қызмет атқарады. Бұл бағыттағы арнайы даярлық өзін-өзі жетілдіру туралы ақпарат, негізгі әдістер мен тәсілдерді қамтиды. Оқушылар назары төмендегідей іс-әрекетпен тапсырмалар орындауда бағытталуы қажет:

- өзін-өзі жетілдіру үдерісінің жеке мүдделік ерекшеліктерін нақтылау;
- оқушының дene тәрбиесі қызметі бойынша қызығушылығы мен сұранысын есепке алу, сұранысты қанағаттандыру жолдарын қарастыру;
- әр оқу сабағында оқушының өзіндік жұмысын ұйымдастыруға қажетті ақпаратты таңдал алу;
- дene жаттыгулары барысында кездескен қындықтармен жүйелі құрес жүргізу, тұлғаның жағымды қасиеттерін, ерігі мен жігерін дамыту;
- дene тәрбиесі арқылы өз мінезін шындау, өмірде кездескен қындықтардың шешімін таба білуге дағылану;
- тіршілік сактау, психология, анатомия, дene тәрбиесі, физиология саласы бойынша білімдерін тереңдөту.

Қазіргі кезеңде жалпы орта мектептердегі оқу бағдарламаларын құрастыру бағыт-бағдары өзгерді. Алайда, бұлардың бөрінде мектеп оқушыларының қайда оқытындығы ескерілмейді, олардың менгеруі тиіс негізгі дағдылар мен қабілеттер, оқу нормасын тапсыруға арналған шарттар көрсетілген. Денені шынықтыру жаттыгуларының орындалуы қозғалыс дайындығының деңгейі туралы мәлімет береді. Дегенмен, бұл бағдарламалар базалық, улгілік сипатқа ие, сондықтан оларды әрбір педагог жергілікті жағдай мен салт-дәстүрлерге орай өзгертулер мен толықтырулар енгізіп, өзгерте алады.

Жалпы орта мектептердегі «Дене тәрбиесі» пәнінің мақсаты әлі күнге дейін толықтыруды қажет етеді, осыған орай оның ғылыми негізделген бағыт-бағдарын жасау қажеттілігі туындауды. Осы бағыттағы ізденистердің тиімдісі дene мәдениеті түрғысынан зерттеу болып табылады. Әрине, мәдениет теориясының құбылыстары және олардың түрлеріне сай, жасалып жаткан қандай да теориялық ережелер, тұжырымдамалар көп және олар әлі де жүргізілу үстінде.

Дене тәрбиесінің сан түрлі әдістері олардың окушы дамуына әсері мен оқу күні бойынша жаттыгулар көлемін толықтырады деген пікір қалыптасқан. Дене тәрбиесі түрлерін жетілдіру маңызы, дегенмен мәселенің екінші жағы - окушылардың кешенді дене тәрбиесін толық, әрі жан-жақты ұйымдастырмаған жағдайда дене тәрбиесі міндеттерін сапалы орындау мүмкін емес. Себебі, жогарыда аталған жұмыс түрлерінің әрқайсысы арнайы мақсатты қөздейді, жекеленген міндеттерді шешуге мүмкіндік береді.

Осылай сәйкес өзара байланысты мына төрт қағиданы ұстандық:

Біріншіден, кез келген жұмыс түрінің кешенді дене тәрбиесі үдерісіне өзіндік әсері бар.

Екіншіден, дене тәрбиесін ұйымдастырудың бір түрін екінші тәсілмен толығымен алмастыру мүмкін емес.

Үшіншіден, дене тәрбиесін ұйымдастыру түрлерін кешенді түрде жүргізген жағдайда окушылардың дене тәрбиесі міндеттерін толық шешуге болады.

Ғылыми зерттеулерімізде дене тәрбиесін жаңарту арқылы спортық бағыттарды жетілдіру, жалпы білім беретін мектепте дене тәрбиесі мен формасы, дене тәрбиесі мен спортың дене қозғалысы арқылы дене тәрбиесінің шеруі (30-70 жж.), жаттығушылардың дайындығы (80 ж.) ретінде теріс қабылданды. 1976 жылы егер бала, жасөспірім мен қызы бала дене тәрбиесімен, спортпен шұғылданғысы келсе, онда олар 7 бүкілодактық және 30 спортық қоғамға қабылданып, 7 мың спорт клубтарына жазылып немесе 5 мың балалар мен жасөспірімдердің спортық және спортық-техникалық мектептеріне қатысуы керек [5] деп көрсетілген.

Төртіншіден, мектептің педагогикалық ұжымы (оның ішінде, тек дене шынықтыру мұғалімдері ғана емес) мен ата-аналар бірлігі және окушылардың өздері тарпынан ынта, қызығушылық, өзіндік басқару мен ұйымдастыру болмаған жағдайда дене тәрбиесінің кешенді мақсаттары мен міндеттерін толыққанды шешу мүмкін емес.

Дене тәрбиесін ұйымдастыру түрлері окушының өз бетінше ұйымдастырылған жұмыстарымен толықтырылған жағдайда нәтижелі болады.

Окушының қунделікті қозғалыс тәртібін толықтыруға арналған жұмыс түрлері дене тәрбиесі жүйесінің элементтері есебінде болды:

- *Таңертеңгі гимнастикалық жастығулар*. Күнде таңертеңгілік 9-10 жаттығудан тұратын кешен. Бұл окушылардың орталық нерв жүйесін қалыпқа келтіріп, окушы ағзасын сергітеді.

- *Мектепке дейінгі және үйге қайтар жолдағы серуен*. Таза ауда жаяу журудің өзі шынығу, сауықтыру әсерін тигізеді.

- *Оқу сабактарына дейінгі жастығу*. Сабактағы нәтижелі іс-әрекет пен оқу күнін белсенді бастауга мүмкіндік туғызады.

- *Дене тәрбиесі сабактары*. Бұл сабактар мазмұны мемлекеттік талап пен оқу бағдарламасына сәйкес белгіленіп, окушылардың қүші мен жылдамдығын, ептілігі мен шыдамдылығын және ерік-жігерін, батылдық пен табандылықты және тез шешім қабылдау секілді тәрбиелік қасиеттерін дамытады.

- *Сабак үстіндегі серігіту минуттары*. Ой еңбегі барысында ағзаның тынығуына әсерін тигізеді.

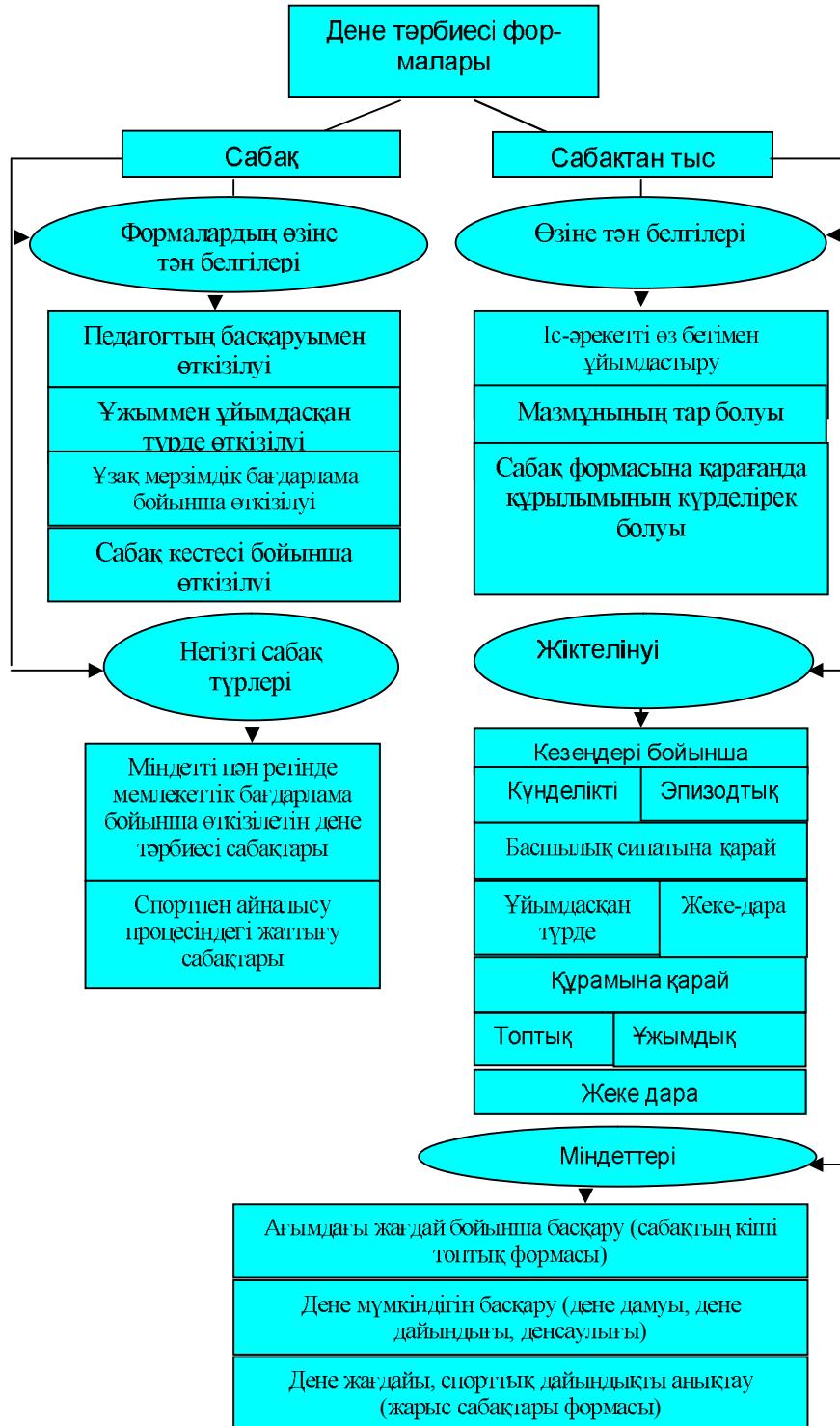
- *Улкен үзіліс кезіндегі дене жастығулары мен қозғалмалы ойындар*. Оқу күні ортасында окушылардың белсенді демалысын қамтамасыз етеді.

- *Күнделікті деңсаулық сағаттары* (материалдық жағдайы сәйкес келетін мектептерде жүргізіледі). Окушыларға 40-60 минут бойы таңдауы бойынша дене жаттығулармен айналысуға мүмкіндік береді. Әсіресе, қозғалыс белсенділігі төмен окушылар үшін өте пайдалы, аурудың алдын алу шаралары қызметін атқарады, деңсаулыққа септігін тигізеді.

- *Спортық сағаттар*. Кіші мектеп жасындағы балалар үшін ұзартылған күн топтарында ұйымдастырылады. Сабактың бұл түрі сауықтыру қызметін атқарады, бастауыш класс окушыларының түрлі сайыс, ойындарға қызығушылығын туғызып, шынықтырады.

- Спорттық үйрмелер, үйымдар мен топтардағы жұмыс. Белгіленген спорт саласы бойынша оқушының жалпы және арнайы дайындығын көрсетіп, дене жаттығуларымен жүйелі айналысады қамтамасыз етеді.

- Жалпы мектепшілік спорттық бұқаралық шаралар. Бұл жұмыс түріне деңсаулық және спорт айлықтары, спорттық мерекелер, жалпы мектепшілік сайыстар жатады. Бұл шаралар барлық оқушының спорт пен дене тәрбиесі жаттығуларына қызығушылығын туғызды.



1 сурет – Дене жаттығулары бойынша сабак формаларының жалпы сипаттамасы

- Өз бетінше дене жаттығуларымен айналысу. Бұл жұмыс түрі - қозғалыс тәртібінің маңызды бөлігі. Кей жағдайда ең тиімді әдіс болып есептелінеді, себебі оқушының жеке тұлғалық қызығушылықтары мен қабілетіне сұранысына сәйкес ұйымдастырылған жұмыс өз нәтижесін береді.

Оқушылардың тәрбие жұмысы – мұғалімнің кәсіби қызметінің ажырағысыз және құрамас бөлігі. Сондықтан жоғары педагогикалық білім берудің негізгі міндеттерінің бірі болашақ мұғалімдерді оқу-тәрбие жұмысына дайындау болып табылады.

Спорт бағытындағы дене тәрбиесі дзюдо нәтижесі негізінде педагогикалық эксперимент ұйымдастырылды. Эксперименталды топты біздің оку бағдарламасы негізінде жасалған физикалық жаттығулармен шұғылданатын №36 жоғары орта білім беру мектептеріндегі 5 сынып оқушылары, бакылау тобындағы №10 жалпы білім беретін мектепте осы жастағы оқушылар құрайды.

Олар мектепте дәстурлі дене тәрбиесінен алғасына екі рет секциялық спорт түрімен шұғылданды. Педагогикалық жағдайда дене тәрбиесіне қатысушыларға салыстырмалы сипаттама №1 кестеде көрсетілген.

Зерттеудің негізгі нәтижелері және оларды талқылау спорт бағытындағы дене тәрбиесіне қатысушылардың дене жүктемесінің 3 түріне болжай жасайды. Осы жүктеме балалардың дене организміне арналған қосымша стресстік фактор болып табылады. Н.И.Шлық вегетативтік реттеу әр түрлі үлгісімен мектепке дейінгі жастағы балаларға арналған физикалық жүктеулерді іріктең алуына жақын келуі қажет деп көрсетті. Көптеген авторлардың пікірі бойынша, дене тәрбиесі бала денсаулығына пайдалы ықпалын тигізеді. Бірақ, Б.М.Баевский мен Берсеневтің пікірі бойынша «абсолютті» болжам дене тәрбиесі дұрыс жан-жақты растауларды талап етуде. Шлық, Сапожникова, Красноперова механизмдердің реттеуіштік жүрек ырғағы негізінде ортостаз математикалық талдау көрсеткіштерінің 4 түрін ұсынады.

I нұсқа (автоматты-орталықтандырылған) жүрек механизмдерінің автономды және орталық белсенділігін сипаттайтыды. Осыған сәйкес күш пен екінші кезектегі жай толқындар қүшейіп, ал орталық квадраттар тәмендейді.

II нұсқаға автономды контур белсенділігі орталық белсенділігінің тәменденеп артуымен сипатталады.

III нұсқаның ерекшелігі вегетативті нерв жүйесімен артып, жүрек ритмінің орталық реакциясының автономды түрде тәмендеуіне әкеледі. 4 нұсқада 2 контурда тест нәтижесінде тәмендейді.

Талдау нәтижесі оку жылының басында балалардың 24% (6 адам) орталық бөліктің реттегішін көрсетті. Оларда МВ-2 жоғарылап, ИН тәмендейді. Ал балалардың 52% (13 адам) ортостазда бірынғай автономды және орталық механизм жүрек соғысымен басқарылады. Бірінші топқа жататын балалардың организмі жүктемеге енбекпен бейімделеді. Мұны білмеу шамадан тыс машықтануға алып келеді. Осы топқа жататын балалардың жүрісі бастапқыда тәменденеп, бейімделу кезінде жоғарылайды.

2 және 4 топқа жататын балалардың қоры тәмамдалу шегінде болады. Бұл жағдайда жүктеме орталыққа бағытталады. Бала тез шаршайды және патологиялық жағдайда болады. Мұндай балалар арналы топта жаттығып, олар дене тәрбиесін үйренуі қажет екені көрінді. 3-ші топтағы балаларда дзюдо жаттығу сипатындағы жүктеме ұсынылды. 2009-2010 оку жылдарында ЭГ мен КГ физикалық дайындықта он өзгерістер болды.

Дене тәрбиесінің дәстурлі жүйесінің тиімділігімен ұсынылып отырған бағдарламаларды салыстырсақ, біз эксперименттік топ мен бакылау тобы балалардың дене шынықтыру динамикасының деңгейінің түрлі екендігін менгердік. 2 түрлі оку сабағын бакылау тобы оқушылары алтасына басқа мектептегі спорт түрлерінің дене тәрбиесі сабағында жаттығуға қатысып, алтасына дене тәрбиесі бакылау тобы және эксперименттік топ 6 адамды құрады. Сынақтың қорытындысы қолды жатқан кездегі ию мен жою оку процесі кезіндегі

эксперименталды бағдарламада 23,5% жақсарғандығы көрсетілді. Эксперименттік топтың орта көрсеткіші бақылау тобының 2,4 рет көрсеткішінен жоғарырақ.

2 топтағы окушылардың қүштеріне баға беру үшін біз «Арқасымен жатқандағы кеуденің 30 с көтеру» тест жүргіздік. Окушылардың жалпы өсімі эксперименттік топтың -19,9%, бақылау тобының-16%. Орынан тұрып ұзындыққа секіру күш жылдамдығының сапасы мен окушылардың бейімділігінің дамығандығын қажет етеді. Бұл тесттің корытындысы эксперименттік топ процесінде 164-тен 175 см өседі (10,6%). Ал бақылау тобында 6,1% құрады. Статистикалық талдаудың корытындысы күш жылдамдығының сапасы мен 2 топтың координациялық тәсілінің себебін көрсетті.

Күштің төзімділік статистикасының корытындысына баға бере отырып, оқу бағдарламасындағы эксперименталды тиімділігі туралы айтуға болады, эксперименттік топ - 9,04 с жақсарды. Бақылау тобы қытырдардың жалпы өнімі 4,8 с төмендеді.

Отыргандағы кеуденің ілгіштігін анықтау эксперименттік топ - 26,3%, бақылау тобы - 23,5% артады. Осындағанда 2 топтың да дене шынықтырудагы өсімі қарастырылады.

1000 м қашықтыққа жүгіру функциясы қабілетке және дене дамуына тәуелді. Оқу жылының аяғында окушылардың жылдамдығының жоғарылау деңгейі эксперименттік топ пен бақылау тобы 6,47 және 6,5%. Бұл қолданылған әдіс статистикасы салыстырмалы турде қалыптасты.

Талдау жасай келе, оқу бағдарламасы дәстүрлі дене тәрбиесі бағдарламасына қарағанда тиімді. Бұл дене шынықтырудагы эксперименттік топ пен КГ динамикасын салыстырмасынан көруге болады.

1000 м қашықтыққа жүгіруде эксперименттік топ пен бақылау тобы өсіміне жол береді. Жоғары орта білім беру мектептердегі дене тәрбиесі спорттық бағыттағы формасы дзюдо бағытында жан-жақты дене шынықтыру тиімділігі мен окушылардың жоғары орта білім беру мектептердегі дәстүрлі дене тәрбиесі бағдарламасының оқу материалдарымен бірігеді.

Корытындылай келсем, жалпы білім беретін мектепте дене тәрбиесінің спорттық бағытының концепциясын жаңа инновациялық технологиямен оқыту болып табылады. Жалпы білім беретін мектепте спорттық бағытын пайдалану біздің көзқарасымыз бойынша окушылардың спорт мәдениетіне көзқарасы, спортты сынау, дене тәрбиесі пәні арқылы тәжірибесін жетілдіру болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Бальсевич В.К. Конверсия высоких технологий спортивной подготовки как актуальное направление совершенствования физического воспитания и спорта для всех // Теория и практика физ. культуры. 1993, № 4, с. 21-23.
2. Бальсевич В.К. Концепция альтернативных форм организации физического воспитания детей и молодежи // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. 1996, № 1, с. 23 - 25.
3. Бальсевич В.К. Перспективы развития общей теории и технологий спортивной подготовки и физического воспитания (методологический аспект) // Теория и практика физ. культуры. 1999, № 4, с. 21 - 26, 39 - 40.
4. Бальсевич В.К., Лубышева Л.И., Прогонюк Л.Н. и др. Новые векторы модернизации систем массового физического воспитания детей и подростков в общеобразовательной школе // Теория и практика физ. культуры. 2003, № 4, с. 56 - 59.
5. "Большая Российская энциклопедия". 2001-2003. Russ Portal Company Ltd.
6. Маслоу А. Мотивация и личность. - Киев: PSYLIB, 2004. - СПб.: Евразия, 1999 /Пер. А.М.Татлыбаевой. Терминологическая правка В. Данченко.
7. Подпрограмма "Физическое воспитание и оздоровление детей, подростков и молодежи в Российской Федерации(2002-2005 годы)" федеральной целевой программы "Молодежь России (2001-2005 годы)". Постановление Правительства

Российской Федерации от 27 декабря 2000 г., № 1015, О федеральной целевой программе "Молодежь России (2001-2005 годы)".

8. Hastie P.A. Skill and Tactical Development during a Sport Education Season. Research Quarterly for Exercise and Sport. 69 (1998), 368-379.

Разносторонние изменения в сегодняшнем обществе способствуют коренным изменениям человеческого субъекта, заставляют его изыскать новые параметры в определении целей жизнедеятельности, установок подходов к поведению и образу жизни.

The versatile changes in a today's society promote radical changes of a human subject; force him to find new parameters in definition of purposes of ability to live, installations of approaches to behavior and way of life.

УДК 7. 075: 378

Кайнбаева Ж.С.
ст. преподаватель, ЗКГУ им. М. Утемисова

ФОРМИРОВАНИЕ ТВОРЧЕСКОЙ ИНИЦИАТИВЫ СТУДЕНТА В ХУДОЖЕСТВЕННО-ТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Современные тенденции развития отечественной системы вузовского образования ориентируют педагогов на признание студента ведущим субъектом учебной деятельности, на формирование личности с активным отношением к действительности, личности, способной к самореализации и самосовершенствованию, проявляющей творческую инициативу – способность к самостоятельному поиску новых способов действий, опережение внешних требований, стремление к самовыражению.

Поскольку образовательные учреждения всех уровней призваны решать общую социальную задачу формирования личности с активным отношением к действительности, проблема формирования творческой инициативы студента в художественно-творческой деятельности предстает весьма значимой. Художественно-творческая деятельность как форма проявления творческой инициативы студента обеспечивает ее эффективное формирование на основе сопровождения педагога и ученика, самостоятельного поиска и максимальной реализации его творческих задатков.

Исследование процесса формирования творческой инициативы становится продуктивным на основе теории учебной деятельности (В.В. Давыдов, Г.И.Шукина, Д.Б.Эльконин), анализа роли творческой деятельности в учебном процессе (К.А.Абульханова-Славская), Б.Г.Ананьев, Л.Т.Божович, С.Л.Рубинштейн), ориентации личности в мире ценностей (А.В.Кирьякова), художественно-творческой деятельности (А.В.Бакушинский, Н.Н.Волков, С.М.Каргопольцев, В.С.Нургалиев, Б.П.Юсов), рефлексивной деятельности учащихся в процессе творчества (В.Г.Богин, В.В.Давыдов, В.Д. Семенов).

Инновационная образовательная технология была реализована в рамках элективной учебной дисциплины «Современные материалы используемые в ХОМ». Специфика элективной дисциплины создает самые благоприятные условия для реализации основной задачи инновационной образовательной технологии - формирование творческой инициативы студента в художественно-творческой деятельности.

В целом задача учебного курса состоит в следующем: помочь студентам осознать возможности творческой деятельности, способствовать в процессе работы